

כתב עת אלקטרוני
בהוצאת המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין, ירושלים

גליון מס' 4 מאי 2014

ניתן לקריאה באתר המכללה:
<http://www.dyellin.ac.il>

**"הסיפור שלא נגמר" -
החטיבה הרב-תחומית לתרבות ישראל**

חווה ליאון

”הסיפור שלא נגמר” – החטיבה הרב-תחומית לתרבות ישראל

חוה ליאון¹

תקציר

במאמר זה מוצגת תכנית ייחודית המופעלת במסגרת החוג להיסטוריה ולמחשבת ישראל במכללה האקדמית לחינוך ע”ש דוד ילין – חטיבה רב-תחומית להוראת תרבות ישראל. התכנית עוצבה ופותחה בשיתוף עם עמותת ”קשת”. מטרת החטיבה הרב-תחומית לתרבות ישראל היא לתת בידי הסטודנטים את הידע והכלים ליצור לעצמם את הסיפור היהודי-ישראלי האישי שלהם. התכנית באה לסייע לסטודנט לגבש את זהותו התרבותית העצמית ולחשוף בפניו הזדמנויות למידה בראייה רב-תחומית. הסטודנטים שהשתתפו בקורסים ובהעשרה הדידקטית של החטיבה קיבלו כלים דידיקטיים חשובים, שהמרכזי בהם הוא הלימוד הבית מדרשי העשוי לסייע לסטודנט לפתח את היוזמה ואת החשיבה העצמית היצירתית שלו.

תאריכים: תרבות ישראל, תכנית לימודים רב תחומית, זהות תרבותית, מעגל חיים יהודי ישראלי

אין אנו קיימים אך ורק כדי לשמר: מסורת אבות או פלאי טבע, זיכרונות ילדות או חפצי קודש, פן יהיו חיינו לחיי פולחן...

התרבות אינה מוזיאון. מותר לגעת! מותר להזיז, לקרב, להרחיק, לשנות ולהטביע את חותמנו. (מתוך ”אהבת הארץ”, עמוס עוז.)

בשנת תש”ע נפתחה במכללה האקדמית על שם דוד ילין בירושלים בשיתוף עם ”עמותת קשת” מגמת תרבות ישראל כחטיבה רב-תחומית.

החטיבה לתרבות ישראל נועדה להכשיר מורים מומחים בתחום תרבות ישראל לבית הספר היסודי הממלכתי. נוסף על כך, החטיבה נועדה גם להקנות למורה הכללית בתחום הדיסציפלינות עתירות המלל (הומניסטיקה), כלים לבניית חוויה, ידע וזהות יהודיים-ישראלים בבית הספר היסודי.

בלימודי המגמה יצרנו מבנה הכשרתי ייחודי שבו שותפים המורים הדיסציפלינריים מהחוגים להיסטוריה ומחשבת ישראל, מקרא, ספרות ולשון וכן המאמנות הפדגוגיות.

במסגרת התכנית פותחו וקודמו דרכים ייחודיות להעשרת החוויה הישראלית בבית הספר היסודי ובהן:

- א. למידה פעילה ולמידת עמיתים (”בית מדרש” במוכן הרחב של המושג);
- ב. שילוב בין ידע לבין חוויה שיקנו לתלמידים ”תחושת בית” בתרבות ישראל;
- ג. מתן כלים לבניית תרבות יהודית ישראלית בבית הספר היסודי, תרבות שמוקדיה:
 - מעגל השנה היהודי-ישראלי;
 - תחנות במעגל החיים היהודי-ישראלי;
 - הבניית שפה יהודית לערכים כמו צדק חברתי, אחריות ומעורבות חברתית.

הוראת תרבות ישראל – מה ללמוד? איך ללמד?

הצירוף ”תרבות ישראל” הוא מושג רחב וטעון. בישראל יכולה להיות סוג של דת, ויכולה להיות ארץ מוצא.

1 חוה ליאון, עוסקת בפיתוח תכניות לימודים, קשת, ירושלים.

אבל גם מוסיקה היא תרבות... ציור וקולנוע הם בוודאי תרבות... היגוי של עברית הוא מסמך תרבותי, מקום מגורים, כמו בית-שאן או מצפה בגליל, או בני-ברק, גם הוא קיבל בישראל אופי של שייכות תרבותית... תרבות היא, אם כן, הכל" (קלדרון, 2000: 142). גם אם תרבות (ב)ישראל היא "הכל", כמאמר קלדרון, הרי במכללה להכשרת מורים קיבל מושג זה פנים אקדמיות ופדגוגיות. בבסיס הקמת המגמה עמדה הבנה ש"תרבות ישראל" היא רב-תחומית, ומורכבת מגופי ידע רבים (מחשבת ישראל, ספרות, מקרא, חינוך לשוני, תורה שבעל פה, היסטוריה, הלכה, מדרש, פולקלור ומנהגים, ועוד).

ועדת שנהר שבחנה את הפתרונות הרצויים להוראת מדעי היהדות במערכת החינוך, המליצה על גישה בין-תחומית, כלומר לימודי היהדות ילמדו בזיקה מתמדת לתחומי דעת אחרים רלבנטיים... הוועדה ממליצה על פיתוח תכניות לימודים שתתבססנה על עבודה בין-תחומית במקצועות היהדות. העבודה הבין-תחומית צריכה להוות משקל-נגד מתקן לנטייה של הלימוד המקצועי הדיסציפלינארי להצטמצם בהיקף על מנת לגלות מיומנות מתודולוגית, וליצור התמחות צרה. העבודה הבין-תחומית יכולה לפרוץ את המסגרת החברתית הנבדלת של בית-הספר, ולהפגישו עם מחויבותו ושייכותו לקהילה... כך למשל הוראת היסטוריה ותנ"ך בבית הספר אינה אמורה רק להעמיד את התלמידים על אמיתות אובייקטיביות, אלא גם במטרה להביאם לידי כיוון זהות אישית וקולקטיבית (דוח ועדת שנהר, 1994: 11-12).

ואכן, תכנית הלימודים במגמה הורכבה מקורסים מן החוגים האמורים (ראו בנספח 1). עם זאת, ברור שתרבות ישראל היא יותר מאשר שילוב בין כמה גופי ידע.

... "תרבות ישראל" הינה מכלול המורשת והיצירה היהודית המכוננת את זהותנו כאומה וכיחידים. זהות מתייחסת למכלול ידע, מקורות, ערכים, יצירה תרבותית, זיכרון משותף, סמלים, חוויות ואורחות חיים. אלה מביאים לתחושת שייכות ומחויבות לכלל, מכוננים ומעצבים את התודעה העצמית של היחיד בזיקתו לכלל (איש שלום, תש"ע).

תרבות ישראל נושאת איתה מטען נכבד של סוגיות חינוכיות ואישיות. יש לה – למצער אמור להיות לה – תפקיד חשוב בתהליך גיבוש הזהות האישית והלאומית של המורים והתלמידים כאחד. מבחינה זו עיקר משמעותה של מגמת תרבות ישראל היא בחיבור בין גופי הידע לבין תהליכים חינוכיים.

מטרות המגמה

מטרות המגמה נגזרו אפוא מן החיבור הייחודי בין רכישת ידע לבין עיצוב זהות תרבותית של כל המשתתפים במעשה ההוראה.

המטרה הראשונה בחשיבותה הייתה יצירת מסגרת שבה יעברו הסטודנטים תהליך של ניכוס תרבות ישראל לעצמם, ויפתחו תחושת בית בין מרכיביה השונים. למרבה הצער אין זה מובן מאליו שצעירי ישראל, בוגרי מערכת החינוך הממלכתית, ירגישו בתרבות היהודית כבתוך שלו. לא כאן המקום לדרון בסיבות למצב זה, אבל ברור שתחושת בית כזאת היא תנאי הכרחי להנחיית תהליך גיבוש זהות תרבותית אצל התלמידים. נוסף לכך, המגמה שאפה להקנות למורה כלים להפיכת תכנים וערכים של תרבות ישראל למרכיב מהותי בתרבותם ובהותם של המורה והתלמידים.

מטרה נוספת הייתה יצירת דידקטיקה ייחודית לתחום:

- הוראה אינטגרטיבית של תוכן יהודי וכללי;
- שילובים בין-תחומיים: מקרא, היסטוריה, ספרות, מדרש, אמנות וחגי ישראל.
- הוראה בית מדרשית;

• אוריינות של שפת המקורות.

שילוב נקודות מבט של התאוריה הקונסטרוקטיבית

כאמור, תרבות ישראל אינה "גוף ידע" סתם. החברה הישראלית עוסקת מאז ומתמיד בשאלות נוקבות הקשורות לגיבוש זהות יהודית-ישראלית. כפרויקט השואף להכשיר מורים מומחים לתחום, הבאנו בחשבון צורך ורצון לעסוק בבירור הזהות התרבותית והחינוכית של המורים ושל התלמידים. התפיסה הדידקטית שהבאנו לפרויקט זה מתכתבת עם התאוריה בדבר הוראה קונסטרוקטיבית, תאוריה המקשרת בין ידע לבין גיבוש זהות.

"מתוך התפיסה הקונסטרוקטיביסטית עולה שלמידה טובה אינה עניין של העברה, רכישה או קליטה. למידה טובה אינה סתם עניין של קליטה של ידע מוכן המוגש במינון מתאים ובצורה מעוררת תיאבון. הסכמות, הייצוגים ותהליכי העיבוד שיש ללומד לא החליקו לתוכו מוכנים מראש. הלומד הוא זה שיצר אותם. הלומד בונה לעצמו את הידע. ידע הוא משהו שאותו בונים, לא קונים. על כן, למידה היא תהליך של בנייה, של הפיכה פעילה של מידע לידע... מימד חשוב... של הפדגוגיה הקונסטרוקטיביסטית הוא הבניית תוכנית הלימודים סביב מושגי יסוד... מורים קונסטרוקטיביים המעצבים תכנית לימודים מארגנים מידע סביב אשכולות של מושגים, של בעיות, של שאלות ושל פערים מפני שעניינם של התלמידים מתעורר במיוחד כאשר בעיות או רעיונות מוצגים כמכלול ולא בחלקים נפרדים ומבודדים (סאמרס, 1997).

הקונסטרוקטיביזם תופס את הידע כזמני, כהתפתחותי וככזה הנוצר בתיווך החברה והתרבות. הלמידה נתפסת כתהליך פנימי של עיבוד קונפליקטים, סתירות פנימיות, והתנגשות בין רמות שונות של ידע, בין ידע לבין רגש, בין רגשות לבין ערכים, בין התנסויות לבין ידע או ערכים, וכן הלאה. הלמידה בתפיסה זו היא תהליך אישי סוער, הדורש עיבוד קוגניטיבי ורגשי רב. המורה הוא המתווך בתהליך הלמידה, ובו-בזמן הוא המלווה והמנחה של תהליך העיבוד שמתרחש בזמן הלמידה.

במגמה שלנו חווה המורה את התהליך פעמיים: פעם אחת כלומד ופעם נוספת כמורה.

...בתהליך ההוראה של תרבות ישראל מגיע רגע בו עובר המחנך מ"הדיון האובייקטיבי" על הזהות היהודית... ל"התלבטות הקיומית" של התלמיד המתבקש להכריע ולבחור האם וכיצד הוא רוצה להשתתף בזהות הישראלית-יהודית; ובלשון אחרת, לא מדובר עוד בדיון פילוסופי, כי אם בהתלבטות אקזיסטנציאליסטית. בסיטואציה זאת יתכן שהמורה יוכל לעזור לתלמידו על ידי חשיפת הנרטיב האישי שלו: כיצד עמד הוא (ואולי עדיין עומד?) באותה נקודת-מפנה, ומה היו שיקוליו לכאן ולכאן (ביטי, 1999).

כדי לתאר תהליכי למידה ובירור זהות אנו מציעים מעין ערכת לימוד מטפורית: ראי, זכוכית מגדלת, ומצלמה. אין הכוונה לשימוש באבזורים אלה ממש במהלך הלימוד והדיונים, אלא במטאפורות שבאו לסמל את הגישה לתכנים ולדרכי ההוראה שבהם נעסוק.

הראי הוא כלי העוזר לנו לכוון את פרחי ההוראה והמורים בשטח להכיר את עצמם טוב יותר, להעמיק את ידיעתם על עצמם, על בני משפחתם ועל סיפורם הפרטי, המשפחתי והתרבותי. זכוכית מגדלת אפשר לכוון אל עצמנו ואל אחרים. זהו כלי שיעזור לנו לכוון את הלומדים לבדוק תכנים וטקסטים לעומק, לנתח אותם לפרטי פרטיהם, להעמיק בהבנתם ובידיעתם. המצלמה היא כלי אינטראקטיבי. המצלמה מאפשרת ללומד לבחור במה יתמקד, את מה הוא רוצה לזכור, ומה הוא

בוחר לקחת איתו הלאה ולהפנים – מתוך המפגש עם עמיתיו, עם מוריו, עם המקורות ועם העולם התרבותי שפגש במהלך הלימודים. למידה בסגנון "בית מדרש" בתבנית הייחודית שפותחה ב"קשת"² מדגימה היטב ערכים של הוראה קונסטרוקטיביסטית:

בית מדרש ב"קשת" – כלי ללמידה פעילה ונושאת

"בית המדרש" כפי שפותח בקשת אינו מגדיר מקום לימוד אלא שיטת לימוד, שמטרתה להקיף נושא או מושג באופן המלא ביותר. לשיטת הלימוד המוצעת יש מאפיינים אחדים: הטקסט, הלימוד בחברותא, שיתוף במליאה, ועיבוד בסדנאות.

הטקסט בבית המדרש שלנו הוא מקבץ מקורות (טקסט במובן הרחב – כולל יצירות אמנות וכדומה). לכל מקור יש משמעות בפני עצמו, והיחסים בין המקורות והשיח ביניהם, הם טקסט נוסף ללימוד.

לימוד בחברותא מתרחש בקבוצות קטנות (2-3 לומדים בקבוצה). החברותא היא מסגרת לימוד ייחודית והלימוד בה אינו ממקור ידע סמכותי, אלא מתוך התמודדות ודיון של עמיתים (מחברת השווים) עם הטקסט, תוך טיפוח חשיבה עצמאית וביקורתית. כדי להשיג זאת הטקסטים מוגשים לחברותא בצירוף שאלות מנחות למקורות, שמטרתן לעזור ללומד "לפצח" את הטקסט, להבין אותו ולהתקרב אליו. השאלות הנלוות באות לקדם את הבנת הטקסט ופענוחו. הן מכוונות לחיפוש פערים בטקסט ומעודדות חשיבה מורכבת. שאלות אלה מזמינות תגובה אישית-רגשית לטקסט, וקושרות את הטקסט לעולמו של הלומד.

בתחילת התהליך, התלמידים מקבלים את הטקסט ביחד עם השאלות הנלוות, ובמשך הזמן הם מתנסים ביצירת השאלות בעצמם ובהחלפת שאלות שכתבו עם חברותא אחרות. לאחר שתהליך הלמידה שגור על פיהם, הם ניגשים אל הטקסט בנוחות וללא רתיעה. ואז הם מתנסים גם בלימוד ללא שאלות מנחות.

שיתוף במליאה הוא השלב שבו קבוצת הלומדים הופכת לקהילה. התלמידים מגיעים טעונים בחוויה הפרטית של הלימוד ויוצרים יחד מסגרת שבה האישי הוא חלק מן המארג הקבוצתי. השיתוף הוא השלב הבא לאחר הדיון בחברותא. שיתוף זה עשוי לבוא בצורת דיווחים של הלומדים על הסכמות, על ויכוחים ועל הפתעות שהיו להם במשך הלימוד. הוא עשוי לבוא גם בצורת תשובות על השאלות לדיון, הנפתחות שוב בפני הקבוצה הגדולה. השיתוף נוגע גם בתוכני הלימוד וגם בתהליך.

עיבוד בסדנאות יצירה הוא השלב הבא בתהליך. שלב זה מייחד את בית המדרש של קשת על פני דגמים אחרים. העיבוד בסדנאות נתפס כחלק אינטגרלי מתהליך הלימוד והוא נועד להפעיל חושים נוספים וקשת שלמה של כישורי למידה. בסדנאות אפשר לעבד את התובנות שנרכשו במהלך הלימוד באמצעות דרמה, מוזיקה, אמנות פלסטית או כתיבה (בהתאם ליכולות של הצוות ולנטיות לבו). בשונה מן הלימוד הקבוצתי, כאן התלמיד מעבד את חווית הלימוד האישית שלו ובוחר כיצד להביע אותה ולהציגה. השאלות, הפעילויות והדיונים מזמינים את התלמיד לחשוב, להרגיש, להשליך מעולם החברתי והערכי וליצור פרשנות אישית. כך הופכים המורה והתלמיד למעצבי תרבותם במסגרת רכישת הידע והערכים של תרבות ישראל (ניב וגרוס רוזן, 2009).

שילוב דרכי הוראה וגופי תוכן

החידוש העיקרי במגמת תרבות ישראל היה ראיית דרכי הוראת החומר כחלק בלתי נפרד מתחום הדעת עצמו. בהתאם לעיקרון זה פיתחנו כמה קורסים שבהם לימוד במשותף מורה מתחום התוכן ומדריכה פדגוגית, שילבנו שיעורים דיסציפלינריים במסגרת ההדרכה הפדגוגית, וערכנו סדנאות דידקטיות בחלק מהשיעורים העיוניים. כך, לדוגמה, נבנה הקורס "כישורי חיים במקורות ישראל" בידי מרצה מתחום מחשבת ישראל ומאמנת פדגוגית המתמחה

2 הדברים נכתבו על בסיס "בית מדרש קשת" – פרסום פנימי של עמותת קשת (ניב וגרוס רוזן, 2009).

בהכשרת מורים במקצועות ההומניסטיים:

"כישורי חיים" הוא תחום הנלמד כמקצוע בבתי הספר היסודיים, ומקיף את החינוך החברתי והרגשי. בשנים האחרונות טופח המקצוע במערכת וקיבל העשרה תחת השם "מפתח הלב". במסגרת מגמת ההתמחות להוראת תרבות ישראל בבית הספר היסודי מצאנו לנכון להפגיש את התלמידים עם תכנים המחנכים להעמקת כישורי החיים מתחום התרבות היהודית. הקורס נבנה כקורס רב תחומי הן בתחום הדיסציפלינרי – כישורי חיים מחד, מדרשי חז"ל מאידך, והן בחיבור בין גופי הידע להיבטים הפדגוגיים שלהם וליישומם בכיתה". (י' גולדמן, סילבוס הקורס)

קורס סדנאי שפותח לצורכי המגמה היה "חגים בבית הספר".

מטרות הקורס הן: היכרות והתנסות בלימוד חגים ומועדים יהודיים תוך יצירת מפגש בין טקסטים, ערכים הקשורים לחג ועבודה סדנאית יוצרת:

- יצירת משאבי למידה ותכנון פעילות בנושא של מעגל השנה היהודי כחלק מתרבות בית הספר;
- הכרה והתנסות בעקרונות דידקטיים להוראת מעגל השנה היהודי
- הוראה רב-תחומית;
- שילוב טקסטים ממקורות שונים, יהודיים וכלליים;
- פיתוח חשיבה ביקורתית ויצירתית;
- הדגשת הרלבנטיות והאקטואליות של הנלמד ללומדים;
- שילוב בין למידה עיונית לבין למידה חווייתית (ס' עובדיה סילבוס הקורס).

קורס אחר שבו שולבו תכנים עם כלים דידקטיים הוא "בית מדרש בנושא מעגל החיים היהודי".

המושג "בית מדרש" מבטא צורת לימוד יהודית ייחודית שהתפתחה במהלך מאות בשנים. במקור מתאר מושג זה קהילת לומדים היררכית, כאשר מעמדם של הלומדים נגזר מעומק ורוחב ידיעתם במקורות. החברותא – הלימוד בצוותא שהוא מאפיין מהותי של בית המדרש – תורם להפריה הדדית והעשרת התובנות של התלמידים ושל הרב גם יחד. מאפיין חשוב נוסף הוא החשיבות שיוחסה בבית המדרש להעלאת שאלות נוקבות על הטקסט ועל דברי החברותא והרב. המושג בית מדרש בהקשר של הקורס יונק מאופי בית המדרש המסורתי אך שונה ממנו...

הקורס מתייחס למעגל החיים היהודי ומעיין בשלבים שונים של חיי האדם בראי מקורות שונים וניסיון חייהם של הלומדים". (ד' נידרלנד, סילבוס הקורס).

משובי הסטודנטים לתוכן הקורס ולשיטת ההוראה הבית מדרשית היו טובים:

אני נורא אוהבת את המתכונת הנוכחית של השיעור בו הלימוד מפרה ומעצב חשיבה עצמאית... לדעתי זה צריך להיות קורס חובה לכלל מכיוון שיש בו שוני משאר הקורסים ואפשר לקרוא לזה לימוד לחיים, מעבר לתחום ההוראה. זה ללא ספק מפתח יכולת למידה שונה ורצון להעניק את זה לכיתות שלנו. שיעור מקסים!

...הדרך הבית מדרשית מתאימה לתרבות ישראל כי זה מהות הלימוד היהודי וגם כי זה לימוד מפרה, מחבר עולמות, גורם לסטודנטים להכיר אחד את השני לעומק מזוויות שונות, מעלה נושאים שונים ומגוונים. הסיכום במליאה בסוף מאפשר לסכם, לשמוע את המרצה והסטודנטים בפורום הגדול ומאפשר לענות על שאלות שעלו בחברותות...³

3 עוד משובים ראו בנספח 2.

קורס אחר שבוטא בו אופייה הייחודי של המגמה, היה הקורס: "שבת במבט רב-תחומי", שבמסגרתו נלמד נושא השבת מכמה נקודות ראות: שבת וקיימות, שבת וצדק חברתי, שבת ותפילה, שבת בספרות העברית החדשה ועיצוב השבת במהלך הדורות.

הכשרה מעשית

בתכנית ההכשרה המעשית הושם דגש על לימוד ברוח בית מדרש, הן כחוויה לימודית שהסטודנטים עברו והן כמיומנות הוראה. במהלך השנה למדו הסטודנטים טקסטים יהודיים ועבריים שעסקו בחינוך, למשל על דמותו של משה רבנו כמחנך, על סוגי לומדים וסוגי תלמידים לפי פרקי אבות ומדרשים שונים נוספים. כמו כן התנסו הסטודנטים בבניית בית מדרש סביב טקסטים מתכנית הלימודים של החינוך הלשוני ושל מפתח ה"ב" (תכנית המיועדת לשעת חינוך בבית הספר היסודי) שהן ליבת תכנית הלימודים בבית הספר היסודי.

בית מדרש פדגוגי

יצירת הכלים הדידקטיים והתכנים המשולבים נערכה בין היתר ב"בית מדרש פדגוגי" שיועד ללימוד משותף של מרצים דיסציפלינריים ומאמנים פדגוגיים. במסגרת זו התקיימו מפגשי לימוד וחשיבה משותפת על התכנים, הפדגוגיה והדידקטיקה של תרבות ישראל.

המפגשים הונחו בידי המשתתפים ברוטציה כך שכל מפגש תוכנן והונחה במשותף בידי מנחה תוכן ומנחה דידיקטי-פדגוגי. בבית מדרש שבו לומדים בצוותא מרצים מתחומי ידע שונים, נוצרת בטבעיות רב-תחומיות מרתקת, וכך הלימוד המשותף קיבל זוויות ראייה מקצועיות שונות: פילוסופיה יהודית ודידקטיקה; ספרות והיסטוריה; יהדות וחינוך מיוחד וכיצא באלה. מתכונת זו מדגימה את ההיבט הרב-תחומי של מגמת תרבות ישראל ומנכיחה אותו.

תוצרי בית המדרש

בית המדרש הפדגוגי שימש גם חממה לבניית קורסים בעבור הסטודנטים. בכל שנה התמקד בית המדרש בנושא ספציפי, שצוות המגמה הפך במשך הקיץ לקורס הנלמד במכללה בשנה שלאחר מכן. כך למשל בשנת תשע"ב התמקדנו במעגל החיים היהודי. למדנו ולימדנו על ילדות, התבגרות, נישואין, הורות, יחסי אחים, ועל מוות ופרידה לפי מקורות יהודיים קלאסיים ואחרים. הלימוד בבית המדרש היה הגרעין לבניית קורס בנושא מעגל החיים היהודי. הקורס נלמד בשנת תשע"ג כקורס בית מדרשי שהיה ייעודי לתלמידי המגמה, ופתוח לכלל הסטודנטים. בתשע"ג התמקדנו בסוגיית היחסים בין המורה לתלמיד - בין חינוך להוראה - מתוך שאיפה להשתמש בחומרים כגרעין לבניית קורס בנושא בעבור הסטודנטים של המגמה ואחרים.

סיכום והרהורים לעתיד

מתברר שבתחום הוראת תרבות ישראל בבית הספר היסודי כיוונו לדעת גדולים: שנה לאחר פתיחת המגמה התרחשו במערכת החינוך שני תהליכים חשובים בתחום זה.

א. בשנת תשע"א הוכרז על מקצוע חדש: "תרבות ישראל ומורשתו" הנלמד כמקצוע חובה, שעתיים בשבוע, מכיתות ד-ט;

ב. בשנת תשע"ב הוקם הזרם של החינוך המשלב, שילמדו בו ביחד תלמידים הבאים מבתים חילוניים, מסורתיים ודתיים. בבתי ספר אלה תיושם "תכנית שתכלול לימוד מקורות יהודיים בהיקף רחב ובאופן מעמיק, תוך שימת דגש על עיסוק בזהות יהודית ועל חינוך לערכי הסובלנות במורשת ישראל ולקיום חיים משותפים וברית ייעוד וגורל בין כל חלקי העם בישראל ובתפוצות" (חוק החינוך הממלכתי (תיקון מס' 10), תשס"ח-2008)

התפתחויות אלה מבליטות את חשיבותה וייחודיותה של החטיבה הרב-תחומית להוראת תרבות ישראל במכללה. לא מן הנמנע שהמגמה תוכל לשמש בסיס להכשרת מורים ייעודיים לבתי ספר משולבים, ולמורים מומחים למקצוע "תרבות ישראל ומורשתו".

סוף דבר: הבניית נרטיב ישראלי-יהודי

התרבות האנושית מארגנת את עולמו של האדם... באמצעות עלילה, הקושרת יחד את כל מרכיבי עולמו של האדם ובונה מכל אלו "בית"... הבית המטאפיזי הנרטיבי בו חי האדם הוא המקנה לו בטחון ומשמעות. הסיפור מארגן את המציאות, נוטע בה משמעויות, מסמן מודלים לחיקוי ומהווה את הבסיס לחיים תרבותיים (שנר, 2002).

הבניית נרטיב משותף היא אחת מהדרכים החשובות לגיבוש זהות תרבותית. הסיפור המחבר יחד עלילה, דמויות, הרפתקאות, לבטים, חיי נפש ומראות נוף נותן למורים ולתלמידים כלים ושפה תרבותית פנימית, כדי ליצור את הסיפור האישי והלאומי שלהם. מטרת מגמת תרבות ישראל הייתה לתת בידי הסטודנטים את הידע ואת הכלים ליצור לעצמם את הסיפור היהודי-ישראלי האישי שלהם, תוך הכרת הסיפורים של חבריהם והכלתם. בפני הסטודנטים שהשתתפו בקורסים של המגמה נחשפו הזדמנויות למידה בראייה רב-תחומית והם קיבלו כלים דידקטיים להתמודד עם היבטים רב-תרבותיים שהם חלק בלתי נפרד מלימודי תרבות ישראל.

רשימת המקורות

- איש שלום, ב' (תש"ע). תרבות ישראל ומורשתו – רציונל ותוכנית מסגרת לבתי הספר היסודיים ולחטיבות הביניים בחינוך הממלכתי במגזר היהודי. ירושלים: משרד החינוך
- ביטי, י' (1999). מודלים שונים של הכשרת מורים והשתמעויות לגבי החינוך היהודי. נדלה ב-31 בדצמבר 2013 (אתר דעת): <http://www.daat.ac.il/daat/chinuch/morim/modelim-2.htm>
- דוח ועדת שנהר (1994). משרד החינוך. בתוך י' רובינשטיין, *בינתחומיות – רב-תחומיות בחינוך* (עמ' 11-12). באר שבע: בית יציב
- כספי, מ' (1991). *סדרת הרצאות במגמה להכשת מורים אלטרנטיבית*. ירושלים: בית הספר לחינוך האוניברסיטה העברית.
- ניב, י' וגרוס רוזן, י' (2009). "בית מדרש קשת" (פרסום פנימי). ירושלים: עמותת קשת
- סאמרס, ל' (1997) *אסטרטגיות למידה: על פי מרטין ג' ברוקס וז'קלין גרנון ברוקס, לקראת הוראה קונסטרוקטיבית*. ירושלים: מכון ברנקו וייס
- שנר, מ' (2002). "ואולי כל זה תגובה מאוחרת לשואה". *ארץ אחרת*, 10 עמ' 11-21

נספח 1

הקורסים הדיסציפלינריים הייעודיים שפותחו במגמה:

- אוריינות של שפת חז"ל;
- אוריינות של מקורות ימי הביניים;
- היחיד והיחד במקורות ישראל – בית מדרש;
- מעגל השנה בבית הספר – סדנת משאבי למידה;
- השבת במבט רב-תחומי – הקורס בנוי משיעורים בתחום הספרות, מחשבת ישראל, תפילה, וקיימות;
- מעגל החיים היהודי – בית מדרש.

קורסים אלה הם חובה לתלמידי החטיבה, ופתוחים גם לכלל הסטודנטים.

נספח 2

משובי תלמידים על קורס "מעגל החיים היהודי" שהועבר בדרך של בית מדרש

1. "אני נורא אוהבת את המתכונת הנוכחית של השיעור בו הלימוד מפרה ומעצב חשיבה עצמאית... לדעתי זה צריך להיות קורס חובה לכלל המכללה מכיוון שיש בו שוני משאר הקורסים ואפשר לקרוא לזה לימוד לחיים, מעבר לתחום ההוראה. זה ללא ספק מפתח יכולת למידה שונה ורצון להעניק את זה לכיתות שלנו. שיעור מקסים!"
2. "... שיטת החברותא היא יעילה אך יש לפעמים מחסום בתחילת הסמסטר שסטודנטים שלא מכירים אף אחד".
3. "בית מדרש הינו שיטת לימוד ייחודית שנחשפתי אליה כאן בפעם הראשונה. לטעמי היא ממקסמת את הלימוד וממזה את השיעור לטובה..."
4. "...הדרך הבית מדרשית מתאימה לתרבות ישראל כי זה מהות הלימוד היהודי וגם כי זה לימוד מפרה, מחבר עולמות, גורם לסטודנטים להכיר אחד את השני לעומק מזוויות שונות, מעלה נושאים שונים ומגוונים. הסיכום במליאה בסוף מאפשר לסכם, לשמוע את המרצה והסטודנטים בפורום הגדול ומאפשר לענות על שאלות שעלו בחברותא..."
5. "...הוראה פרונטאלית עשויה במקרה הזה להיות משעממת ומייגעת אבל הלימוד בה יהיה אפקטיבי יותר. בית מדרשית – יותר סמלי, חווייתי ואכן מלמדת..."
6. "אפשר ללמד גם בצורה פרונטאלית תוך כדי שיתוף המשתתפים בדיונים ואפשר גם בצורה בית מדרשית שתורמת לחשיבה העצמית ולא ישר מקבלים את התשובות בלי לפלפל בעניין..."
7. "...לדעתי הדרך המתאימה יכולה להיות שילוב של הוראה בית מדרשית והוראה פרונטאלית כיוון שיש נושאים לא כל כך ברורים שכדאי קודם ללמוד בעזרת המרצה..."

על שיטתנו להציג בדפי הלימוד זה בצד זה מקורות מז/נרים ודיסציפלינות שונות, היה מי שכתב: "הייתי שמח לקבל חומרים על פי מקורם (ספרותי, דתי פוליטי וכו') ושאלנו הסטודנטים נעשה את הסינתזה".
 כמובן שהיו גם תלמידים (מעטים) שהעדיפו "הוראה פרונטלית": "אני לא מתחברת לעבודה קבוצתית אלא ללימוד מהמרצה בלבד" ... "לדעתי כדאי את רוב השיעורים להעביר דרך המרצה".
 הערה חשובה הייתה: "למי שמגיע מרקע דתי – התכנים ברמה פשוטה וידועה". וכן: "...כדאי לעשות קבוצות לימוד (חברותות) המורכבות מאנשים מזרמים שונים (דתיים חילוניים) וכך זה יוצר יותר עניין וכיווני חשיבה שונים בדיון".